

Ob ogledovanju razstavljenega gradiva.
Foto: Goran Rovan, Kostanjevica na Krki, 20. 7. 2012

Izbor arhitekturnih detajlov.
Foto: Goran Rovan, Kostanjevica na Krki, 20. 7. 2012

KOSTANJEVICA NA KRKI – OBRAZI ARHITEKTURNE DEDIŠČINE

Lamutov likovni salon, 20. julij–23. september 2012

Kostanjevica na Krki je eno najstarejših slovenskih mest in najstarejše mesto sredi dolenske pokrajine. Sredi 12. stoletja je prišel ta prostor v posest koroške knežje rodbine Spanheimov. Na pomembnem prometnem, trgovskem in strateškem stičišču ob prehodu čez reko Krko, prav na otoku, ki ga oblikujeta obe strugi reke, so Spanheimi v naravno zaščitenem prostoru utrjevali svojo posest. Kraj je leta 1249 dobil trške, že leta 1252 pa mestne pravice. Po svojem izvoru romanska cerkev sv. Jakoba v severnem delu otoka, samostanska cerkev, zasnova starega mestnega jedra na otoku so dediščina iz cvetočega obdobja tega srednjeveškega mesta. Njegov pomen je izpodrinilo mlajše Novo mesto.

Raziskovalci različnih strok so prispevali svoj delež pri raziskovanju tega vsestransko zanimivega in privlačnega mesteca, ki tako svojsko zaznamuje kulturno krajino ob robu Krškega polja. Letos je svoje študije in nova spoznanja pri osvetlitvi Kostanjevice na Krki predstavila javnosti Helena Rožman, zgodovinarica in etnologinja, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. Najprej jih je predstavila v svojem inavguralnem delu: Razvojno varstvo stavbne dediščine na primeru Kostanjevice na Krki, ki ga je opravila pod mentorskim vodstvom prof. dr. Žive Deu na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Sredi poletja pa je – v prizadevanjih, da bi svoja spoznanja posredovala čim širšemu krogu domačinov – v Kostanjevici na Krki v domači razstavnici hiši, v Lamutovem likovnem salonu, pripravila razstavo: Kostanjevica na Krki: Obrazi arhitekturne dediščine. Prenešti svoja spoznanja o vrednotah, prostorskih in stavbnih identitetah kraja v zavest domačinov, da bi se z večjim razumevanjem vključevali v spomeniškovarstvena prizadevanja in revitalizacijo kraja, je bilo pomembno gibalno pri snovanju razstave.

Razstava je urejena v zaokroženih vsebinskih sklopih. V uvodnem delu sta poleg najstarejše upodobitve Kostanjevice na Krki iz Valvasorjeve *Topografije Kranjske* iz let 1678/79 predstavljene

na Pieronijev načrt kostanjeviške trdnjave iz leta 1639 in karta franciscejskega katastra iz leta 1824, ki sporoča, da so tedaj v Kostanjevici na Krki močno prevladovali lesene zgradbe. Lesene so bile vse gospodarske zgradbe in nad 75 odstotkov stanovanjskega dela zgradb. Zanimiva je serija upodobitev mesta na starih fotografijah iz zbirke Galerije Božidarja Jakca in Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. V vsej izjemnosti svoje vraščeno-
sti v prostor na otoku Krke je najnovejša barvna podoba mesta s pogledom s ptičje perspektive. Je nekak uvod v predstavitev posameznih segmentov današnje notranje podobe mesta, ulic, ki jih oblikujejo enonadstropne hiše, ki dajejo kraju mestni značaj, največ jih je na Kambičevem trgu in Ljubljanski ulici, prevladujejo pa pritlične hiše, ki v njih oblikujejo posamezne mestne ulice. Na razstavi so izpostavljene izbrane hiše svojskih, značilnih likovnih kvalitet. V 19. stoletju so uničevali mesto številni požari, največji je bil leta 1867. »Domnevamo lahko, da so kostanjeviške stavbe ravno po tem katastrofičnem dogodku začele dobivati podobo, ki jo skušamo danes varovati,« je zapisala avtorica v spremni publikaciji k razstavi. Tam je zapisano tudi, da so današnje stavbe – razen izjem – povečini iz druge polovice 19. stoletja. V ta čas in prva desetletja 20. stoletja spadajo arhitekturni stavbni členi historičnih stilov s prvini baroka in klasicizma ter mlajše secesije; »celotni starejši stavbni fond zagotavlja naselju identiteto«.

Kljub posegom, ki knjižo identiteto mesta, na razstavi so bili primerno izpostavljeni, je Kostanjevica na Krki ne le v svoji prostorski enkratnosti vse do danes v dobršni meri ohranila dovolj dragocenega značilnega stavbnega gradiva. Mesto je bilo leta 1997 razglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik: »Kostanjevica na Krki sicer ni dobila statusa urbanističnega spomenika zaradi visoke gostote posamičnih spomenikov ali spomeniških ambientov, temveč zato, ker njena celotna naselbinska zasnova

* Anka Novak, univ. dipl. etnol. in slovenistka, kustosinja etnologinja v Gorenjskem muzeju v Kranju med letoma 1959 in 1992. 1000 Ljubljana, Zaloška 10, E-naslov: anka.novak@gmail.com

pomeni vrednoto posebne vrste« (Rožman 2012: 11), beremo v spremni publikaciji.

Prav zato je vabilo mesto k umetniškim upodobitvam. Lamut, Didek, Kobe, zlasti pa japonski kipar Koishiro Shirota, udeležencem kostanjeviške Forme vive, so imena, ki jih na tej razstavi beremo pod upodobitvami mesta in mestnih ambientov. Tu je zbrano vse, kar je bilo doslej storjeno za zgodovinsko, umetnostnozgodovinsko, urbanistično in arhitekturno osvetlitev

tega srednjeveškega mesteca na otoku reke Krke, mesteca, ki ga nekateri imenujejo kar slovenske Benetke.

Vir

ROŽMAN, Helena: *Kostanjevica na Krki: Obrazi arhitekturne dediščine: Galerija Božidar Jakca – Lamutov likovni salon, Kostanjevica na Krki, 20. 07.–23. 09. 2012* (katalog razstave). Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakca, 2012.

»CIGLARSTVO« NA MELINCIH

Projekt Ekomuzej Mura poteka na čezmejnem območju in vključuje svet ob reki Muri, in sicer v Sloveniji občine Beltinci, Lendava, Razkrižje, na Hrvaškem pa občine Sveti Martin na Muri, Mursko Središče in Podturen. Ekomuzej Mura ponuja biotsko, krajinsko in kulturno raznolikost rokodelskih znanj ter etnološko obarvanih prireditev. Vodilni partner projekta OP IPA Slovenija–Hrvaška 2007vfgfbcccccccc–2013 je Zavod za turizem in kulturo (ZTK) Beltinci (Horvat 2012: 1). V sklopu projekta je Pomurski muzej Murska Sobota sodeloval kot zunanji izvajalec oziroma strokovni sodelavec in je poskrbel za ohranitev in predstavitev *ciglarške* domače dejavnosti, po katerem so Melinci še danes znani.

Za izvajanje projekta smo ob prostoru, kjer vsako leto člani TD Brod Melinci (leto 2012 je 20. jubilejno leto) prikazujejo ročno izdelavo opeke, postavili *ciglarški zid*, na katerem si lahko naključni obiskovalec vse leto prebere nekaj o *ciglarški* dejavnosti na Melincih. V zid je zgrajena tudi vitrina, v kateri so nekatera orodja za izdelavo domače opeke. Zid je v svoji primarni funkciji nosilec za panoje in razstavne predmete. Ker pa se nahajamo v vasi, kjer je bilo *ciglarstvo* pomembna domača dejavnost, smo želeli poustvariti prav takšen občutek in smo namesto lesenih nosilcev sezidali zid iz domače, ročno narejene opeke. Vanj smo aplicirali tudi prezračevalne line s starih vaških gospodarskih objektov in okrasni venec iz opeke, ki na nekaterih stanovanjskih hišah zaključuje strešno kritino. V zid smo vgradili *železno* opeko, to je preveč žgano opeko za gradnjo vodnjakov. Zid stoji ob prostoru, na katerem v poletnih mesecih prikazujejo izdelovanje in žganje opeke, v zimskih, jesenskih in spomladanskih mesecih pa je prostor prazen. Tudi zato je na zidu situacijska slika, ki prikazuje prostor z orodji za ročno izdelavo opeke in si dejavnost lahko obiskovalec vizualno predstavlja tudi zunaj sezone *in situ*. V vasi smo popisali tudi vse iz domače opeke grajene hiše in objekte.

V okviru projekta je izšla tudi publikacija *Ciglarstvo na Melincih. Pa smo delali opeko!*, ki na kratko predstavi polindustrijsko izdelovanje opeke v Pomurju, glavni poudarek pa je na domačem izdelovanju opeke – *ciglarstvu* na Melincih. *Ciglarstvo* opisuje: priučitev znanja za izdelovanje opeke; pripravo terena; izdelovanje opeke; zlaganje in sušenje surove opeke; zlaganje v peč in žganje; zlaganje žgane opeke; izdelovanje opeke za la-

stne potrebe in prodajo; mojstre; *ciglarstvo* izrazoslovje; duhovno kulturo *ciglarjev*; vrsto opeke in način gradnje ter iz domače opeke grajene hiše.

V Prekmurju so se zaradi bogatih surovin razvile industrijske opekarne. Vzroka za njihovo majhno številčnost sta bila majhna gradbena dejavnost in dejstvo, da je kmečko prebivalstvo samo izdelovalo opeko. V Prlekiji je konec 19. stoletja začelo nastajati opekarstvo, ki je oskrbovalo kmečke in trške domove. Deloma je bila industrijska, deloma hišna, tj. domača dejavnost (za lastno rabo). Med obema vojnama je opekarstvo prešlo v polindustrijske in industrijske obrate. Opekarne so do petdesetih let 20. stoletja delale sezonsko (pozimi glinokop, poleti žganje opeke) in so poleti zaposlovale še ženske. V Pomurju je hkrati delovalo 12 opekar, ki so svoje izdelke prodajale tudi v domačem prostoru. Neindustrijsko izdelovanje opeke za lastne potrebe – *ciglarstvo* – je potekalo blizu objektov, ki so jih gradili. V Pomurju so doma izdelovali opeko tudi v času, ko so že delovale bližnje domače industrijske opekarne, saj sta bila nakup in prevoz tako izdelane opeke za večino prebivalstva na podeželju predraga. Tako je imela skoraj vsaka vas na desnem in levem bregu pomurskega prostora (domače) mojstre in delavce ter je za izdelovanje opeke uporabljala domača nahajališča glin. Prleke so izdelovanja opeke za lastne potrebe učili Italijani ali Prekmurci, ki so se tega prav tako naučili od Italijanov. Prve resnejše podatke o izdelovanju domače opeke za Pomurje zasledimo že ob koncu 19. stoletja, pred prvo svetovno vojno in med obema vojnama, dejavnost pa je bila močno razširjena po drugi svetovni vojni vse do šestdesetih let 20. stoletja. Pozneje je dejavnost začela upadati; glavni vzroki za to so bili boljša ekonomska moč posameznikov, gospodarski razvoj in večja dostopnost industrijsko izdelane opeke. Melinci so danes sinonim za *ciglarstvo*, in to tudi zaradi TD Brod, ki od leta 1992 skrbi za predstavljanje izdelovanja in žganja domače opeke. Za zdaj nimamo dovolj podatkov, da bi vedeli, kdaj se je ta dejavnost v vasi pojavila. Če sklepamo na podlagi zabeleženih hiš in gospodarskih poslopij, je najstarejša ohranjena hiša, zgrajena iz doma izdelane opeke, iz leta 1850. Za ohranitev *ciglarstva* je bilo na Melincih do sedemdesetih let 20. stoletja pomembnih več dejavnikov: v kraju so bili nahajališča primerne glin za opeko; potrebna delovna sila za medsebojno pomoč; domači mojstri, ki so opeko znali kvalitetno izdelati (v

* Jelka Pšajd, univ. dipl. soc. kult. in etnol. in kult. antropol., višja kustodinja, Pomurski muzej Murska Sobota. 9000 Murska Sobota, Trubarjev trg 4. E-naslov: jelka.psjaid@guest.arnes.si